

V. PRUSKUS

J. Ambraziejus - tautinės savimonės gaivintojas Vilniaus krašte

XX a. pradžioje ėmė ryškėti du Lietuvos tautinio atgimimo centrai - Kaunas ir Vilnius. Tautinės savimonės puoselėjimo sąlygos šiuose regionuose buvo skirtingos. Kauno gubernija tuo metu buvo bene lietuviškiausia. 1897 m. gyventojų surašymo duomenimis, lietuviai čia sudarė 66 procentus visų gyventojų.¹ Pats Kauno miestas turėjo tvirtovės statusą, todėl pramonės vystymas buvo gan ribotas. Palyginti maža ir kitataučių darbininkų imigracija. Panaikinus lietuviškos spaudos draudimą ir sumažinus kultūrinės, visuomeninės bei politinės veiklos apribojimus, Kaune 1905 metais pradeda eiti žurnalas "Draugija", apie kurį telkiasi lietuvių katalikų dvasininkijos intelektualinės ir organizacinės pajėgos. 1909 m. organizuojami pirmieji socialiniai kursai. Juose gausiai dalyvaujant kunigams ir pasauliečiams inteligentams, nagrinėjama ne tik bažnyčios pažiūra į socialinę problemą, išdėstyta popiežiaus Leono XIII enciklikoje "Rerum novarum" (1891), bet ir aptariami aktualūs Lietuvai socialiniai bei ekonominiai klausimai - vartotojų draugijų kūrimas, kooperacijos plėtojimas, emigracija, visuomenės labdarystė, jaunimo auklėjimas ir kt. Daug dėmesio skiriama socialinei bei karitatyvinei veiklai. Kunigo K. Olšausko iniciatyva buriasi pirmosios darbininkų katalikiškos organizacijos (Šv. Juozapo ir Šv. Zitos draugijos), globojamos lietuviškos mokyklos, teikiama materialinė parama mokslu siekiantiems beturčių vaikams. Kaune veikė Žemaičių kunigų seminarija, kurioje daugiausia mokėsi lietuviai. Nors vadovybė buvo nusiteikusi prolenkiškai, tačiau seminariją baigę kunigai buvo skiriami daugiausia į lietuviškas parapijas.

Kur kas sudėtingesnė situacija buvo Vilniaus krašte. Didžiumą dvarų valdė lenkų dvarininkai, kurie iš seno į vietinius lietuvius žiūrėjo supanieka ir stengėsi juos "kultūrinti" bei "auklėti" lenkiška dvasia. Čia jiems į pagalbą atėjo prolenkiškai nusiteikusi dvasininkija, kuri draudė bažnyčioje melstis lietuviškai, vertė vietinius gyventojus mokyti lenkų kalbos, laikydama pamaldas lenkiškai. Skleidžiant lenkybę per dvarą ir bažnyčią, buvo siekiama lietuvius asimiliuoti, nutautinti. Tikėtasi, kad anksčiau ar vėliau Lenkija vis tiek atgausianti nepriklausomybę, į būsimosios Lenkijos sudėtį turėsiąs įeiti ir Vilniaus kraštas. O iki to laiko lietuviai būsįą nutautinti

¹ Jurkewicz J. Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusii w latach 1904-1922. - Poznań, 1983. - S.13.

ir tuomet niekam nekils abejonių dėl šio krašto lenkiškumo.

Šias viltis ypač puoselėjo lenkų tautinės demokratijos partija (endekai, 1897-1945). Jos branduolį sudarė šovinistiškai nusiteikę smulkieji bajorai, miestelėnai ir inteligentai (R. Dmowski, J. Dombrowskis (Grabec), J. Poplavskis ir kt.), pasisakę už Lenkijos valstybės atkūrimą Žečpospolitos ribose. Jie reikalavo, kad viešajame gyvenime lenkų kalba būtų vartojama lygiom teisėm su rusų kalba, skatino lenkybės platinimą Lietuvoje ir Baltarusijoje ir tuo siekė išlaikyti vietinius gyventojus savo įtakoje. Vietinius lenkus, gyvenančius vakarinėse Rusijos imperijos gubernijose, ragino atsiskirti nuo rusų visuomenės tiek kultūriniai, tiek ūkiniai požiūriai, vengti ekonominių santykių su rusais, žydais ir vokiečiais, vystyti grynai "lenkiškus" verslus ir amatus.² Iš dvarininkų jie reikalavo neparduoti žemės nesant būtinybės, o jeigu iškyla reikalas, tai geriau padalyti ją tarp lenkų valstiečių, bet jokių būdu neparduoti žemės kitataučiams, ypač rusams.³ Jie ragino lenkus išstumti iš prekybos žydus, o žemes supirkti iš kitataučių.

Lenkų tautą jie laikė tarytum mesiju, kuris vienintelis tegalys padėti kitoms tautoms išsivaduoti iš Rusijos imperijos jungo. Todėl iš lietuvių, kaip ir baltarusių (gudų), jie reikalavo vos ne prievartinio politinio vienijimosi su lenkais.

Aktyviai endekai veikė ir Vilniaus krašte. Vilniuje jie leido dienraštį "Dziennik Wileński" (1906-1908) ir savaitraštį "Przyjacieł ludu" (1906-1910). Tuo tarpu lietuviai katalikiško laikraščio neturėjo. "Vilniaus žinios", ėjusios nuo 1904 m., buvo pasaulietinis laikraštis. Demokratiją endekai suprato kaip demokratiją saviesiems, t.y. lenkams. Lietuvių kultūrą jie visai niekino, neigė lietuvių savitumą. Lietuvių kultūrinis savitumas, jų teigimu, esąs utopija. Pagoniškosios Lietuvos tradicijos - neišraiškingos, nevertos dėmesio, jų pagrindu negalimas tautos atgimimas. Kadangi lietuviai neturį savos kultūros, tai jie privalą pasirinkti - lenkų ar rusų. Endekų ideologas M. Girdvainis tiesiai nurodė, kad Lenkija susidedanti iš trijų tautų - lenkų, lietuvių ir rusų, kaip Šveicarija - iš vokiečių, prancūzų ir italų. Pasak autoriaus, visi Lietuvoje gyvenantys lietuviai ir lenkai "yra tos pačios tautos vaikai, tautinių skirtumų tarp jų nėra, o skiria tik kalbiniai barjerai".⁴ Šiuos barjerus esą galima lengvai įveikti, išmokstant lenkiškai.

Tiesa, buvo tarp endekų ir tokių, kurie pripažino lietuviams teisę plėtoti savo kultūrą. Tačiau jie laikėsi nuomonės, kad tai galima sėkmingai padaryti tik tuo atveju, jeigu ji atsirems į lenkų kultūrą, nuo jos neatsiribos, nes "lenkiškumas - tai

² Poplawski J. Nasze sily. Kraje Zabrane// Przegąd Wszeczpolski. - 1902, - Nr.6 ir Do braci Polakow z Białej Rusi. - Tamów, 1902. - S.27.

³ Obowiazłi Polaka w kraju zabranym. Noworocznik Litewski. - Lwów, 1903. - S.203-209.

⁴ Girdwoyń M. Jeszcze słów kilka o sprawie polsko-litewskiej// Dziennik Wileński. - 1907. - Nr.92.

geras šaltinis, galįs pagirdyti ir lietuvius".⁵

Tokia endekų pozicija buvo siekiama sustabdyti lietuvių tautinės savimonės brendimą, įtvirtinti lenkų kultūrą Lietuvoje ir ypač Vilniaus krašte, kur lenkybės platiniui bandyta plačiai pajungti ir katalikų bažnyčios vadovybę.

Endekai padėjo baronui Eduardui von der Ropui užimti Vilniaus vyskupo sostą (1903-1908), jo žinion perdavė "Kurjer Litewski" spaustuvę, kurioje imta gausiai spausdinti religinę literatūrą lenkų kalba vietiniams gyventojams. Ne be endekų paramos E. Ropas buvo išrinktas ir į Rusijos Dūmą (1906). Tapęs endekų statyiniu Vilniaus krašte, jis varė antilietuvišką politiką tikinčiųjų atžvilgiu, trėmė nepaklusnius lietuvių kunigus į lenkiškas parapijas, o į lietuviškas - kėlė lenkus. Šią politiką tęsė ir jį pakeitęs vyskupas administratorius J. Michalkevičius (1908-1912), kuris irgi visai buvo remiamas bei globojamas endekų.

1911 metais J. Michalkevičius išleido cirkuliarą, kurio penktas paragrafas reikalavo, kad klebonai, aiškindamiesi, kiek kuriai kalbai reikia ar nereikia teisių bažnyčioje, vadovautsi neta kalba, kuri yra vartojama namie, bet ta, kurios tikintieji pageidauja bažnyčioje. Šio formulio tikslas aiškus. Kadangi vyskupystės vadovybei rūpėjo tikinčiuosius lenkinti per bažnyčią, o to paties siekė ir dvarponiai, tai bažnyčia ir dvaras čia veikė sutartinai: dvaras vers valstiečius ekonominėmis priemonėmis, kad šie pasisakytų už lenkų kalbos vartojimą bažnyčioje, o bažnyčia mielai paklus "savanoriškam" valstiečių nusistatymui ir panaikins lietuviškas giesmes bei pamokslus.

Vyskupijos valdytojo J. Michalkevičiaus aktui pasipriešino kunigas J. Tumas-Vaižgantas. Bendradarbiaudamas "Vilniaus žiniose" ir "Viltyje", savo straipsniuose jis karštai gynė lietuvių kalbos teises Vilniaus diecezijos bažnyčiose. Nors tokius straipsnius rašyti J. Michalkevičius ir draudė, J. Tumas neklausė. Brendo konfliktas, ir vyskupijos administratoriaus spaudimu J. Tumas buvo priverstas išvykti iš Vilniaus.

1912 metais 70 Vilniaus diecezijos kunigų pasirašė Memorandumą dėl lenkininkų politikavimo ir lietuvių lenkinimo per bažnyčią ir išsiuntė popiežiui Pijui X. Tačiau atsakymo taip ir negavo.

Endekų globojamų dvasininkų vykdomai politikai lietuvių tikinčiųjų atžvilgiu, pastangoms panaudoti katalikybę ir bažnyčią politiniams tikslais, pasipriešino ir patriotiškai nusiteikę kauniečiai kunigai. Prieš prikergimą Bažnyčiai tokių puošmenų kaip tautybė, mesianizmas griežtai pasisakė K. Bikinas. "Demokratija turi būti ne katalikiška, bet krikščioniška, - rašė jis. - Dabar jau neužtenka vieno kataliko vardo, bet reikia rodyti savo darbą ir iniciatyvą, kurių nuo mūsų laukia visuomenė".⁶ Šią

⁵ Dabrowski J. (Grabec) Litwomanija// Dziennik Wileński. - 1907. - Nr.1.

⁶ Bikinas J. (Dumbrė D.). Pirmutinis lenkų katalikų rašytojų suvažiavimas. - Draugija - 1907. - Nr.8. - P.342-343.

poziciją palaikė ir J. Matulaitis bei A. Jakštas. Lenkijoje prieš endekų bandymą panaudoti katalikybę politiniais tikslais pasisakė kunigas modernistas A. Čechas.

Nesantaika tarp lietuvių ir lenkų tikinčiųjų stengėsi pasinaudoti vietinė caro administracija, kuri baiminosi dėl didelės lenkų įtakos Lietuvoje. Kovos su lietuviais silpnino lenkų įtaką, todėl caro valdžia stengėsi jas palaikyti ir netgi pati inspiravo konfliktus tarp lietuvių ir lenkų tikinčiųjų. Šie konfliktai neretai baigdavosi muštynėmis bažnyčioje.

Ne visi lietuvių dvasininkai tuo metu buvo tautiškai susipratę ir ryžtingai gynė lietuvių kalbos teises. Feliksas Meškis 1906 m. išleistoje knygoje "Manja litewska w kwestji tejsze" teigė, kad Lietuvoje lietuvių kalbą mažai kas bevartoja. Šis kraštas buvo ir tebėra ne tiek tolima Lenkijos provincija, kiek kraštas, kuris "gyvena lenkų kultūra ir istorija". Lietuvių tautinės aspiracijos tėra liguistos fantazijos vaisius. O patį tautinį atgimimą autorius vadino "nenormalumo manija".⁷

Lietuvių inteligentų Vilniuje buvo nedaug. Jie aktyviai bandė priešintis krašto lenkinimui. Dar 1904 m. įkuriama "Vilniaus lietuvių šelpimosi draugija", kuri ima rūpintis lietuviškų mokyklų steigimu, lietuvių kalbos teisių bažnyčioje gynimu. "Vilniaus žiniuose" pasirodo straipsnių, kuriuose pasisakoma prieš vietinių lietuvių nutautinimo politiką, vykdomą per bažnyčią. Šių straipsnių autoriai daugiausia buvo pasauliečiai inteligentai. Kunigai lietuviai atvirai reikšti savo poziciją šiuo klausimu vengė. Ir tai suprantama: Reikėjo didelės pilietinės drąsos viešai reikšti nepasitenkinimą lietuvių lenkinimo politika, o dar didesnės - nepasitikėjimą lenkintoju vyskupu, kuris linkusiai, šiaip ar taip, buvo aukščiausia dvasinė valdžia. Pirmas kunigas, kuris išdrįso tai padaryti pačiame Vilniuje, atvirai vadinti save lietuviu ir kitus lietuviybėn šaukti, buvo Juozapas Ambraziejus (1855-1915).

Gimė 1855 m. Suvalkijoje, valstiečių šeimoje. Baigęs Seinų kunigų seminariją 1880 metais, kurį laiką dirbo Seinų, vėliau Varšuvos vyskupystėse, tačiau juto, kad tarp lenkų jam ne vieta. 1892 metais J. Ambraziejus atvyksta į Vilnių, tikėdamasis būti tarp savų tautiečių. Sutinkamas palankiai (mat dar nežinota, kad jis "litvomanas") ir paskiriamas prie Visų Šventųjų bažnyčios kamendoriumi, vėliau vikaru Šv. Rapolo ir Šv. Jono bažnyčiose. Greta savo tiesioginių pareigų, J. Ambraziejus pradeda dirbti kultūrinį darbą, kelti vilniečių tautinę savimonę, rengdamas jiems lietuviškus vakarus.

Suprantama, kad tokia jo veikla neliko nepastebėta. 1894 metais bažnytinė vadovybė J. Ambraziejų, kaip "litvomaną", išstremia į Rytų Lietuvą. Porą metų klebonauja Straičiuonuose, vėliau perkeliamas į pusiau lenkišką parapiją Švenčionyse. Gyvendamas ir dirbdamas tarp sulenkėjusių lietuvių, J. Ambraziejus vis labiau įsitikina, kad svarbiausia yra atgauti lietuvišką spaudą, išmokyti žmones rašto. Tik šitaip bus galima pažadinti ir jų tautinę savimonę.

Apsimetęs ligoniu (kitaip nebuvo įmanoma gauti vyskupo leidimo išvažiuoti,

⁷ Mieszkis F. Manja litewska w kwestji tejsze. - K., 1906. - S. 12-13.

paliktiparapiją), J. Ambraziejus vyksta gydytis į Peterburgą. O iš tikrųjų - pasižmonėti, klibinti lietuviškos spaudos gražinimo reikalą. Per lietuvių spaudos užtarėją profesorių Lc manskį jis susipažįsta su Vyriausiojo spaudos komiteto direktoriumi Feoktistovu, iš kurio sužino, jog be vietos generalgubernatoriaus sutikimo spaudos draudimas negali būti panaikintas. J. Ambraziejus nenustoja vilties, bando ieškoti pažinčių su įtakingais valdininkais aplinkiniais keliais.

Tuo metu tarp aukštų caro administracijos valdininkų buvo plačiai paplitęs bitininkystės pomėgis. Jam nebuvo abejingas ir pats J. Ambraziejus. Be to, jo domėjimaisi bitininkyste skatino ir patriotinės ambicijos. Mat Lietuvoje tuo metu buvo plačiai paplitę lenko Levickio sukonstruoti "skrynios" tipo aviliai. Lankydamasis parapijose ir stebėdamas tenykščių bitininkų darbą, J. Ambraziejus ieškojo būdų esamo avilio konstrukcijai pagerinti, atsižvelgiant į bičių gyvenimosi ypatumus. Remdamasis biologiniais stebėjimais, vietoj "skrynijų" jis pasiūlo "kelmo" tipo avilius, nes bitės laikosi spiečiais, "apvaliai". Tokius avilius jis įsigudrino laikyti ir gyvendamas Vilniuje.

1903 m. Peterburge buvo organizuota pirmoji Rusijos bitininkystės paroda. Savo eksponatus - kelmo tipo avilių pavyzdžius, taip pat "miodorką" - mašiną medui iš korių sukurti, prietaisą bičių motinėlei nuo spiečiaus atskirti - nusiuntė ir J. Ambraziejus. Šie jo darbai buvo įvertinti Parodos sidabro medaliu (vėliau dar viena sidabro medalį gavo iš Vilniaus ūkio parodos komiteto).

Sugrįžęs į Vilnių J. Ambraziejus paskiriamas Šv. Jono bažnyčios vikaru ir kaip jau pripažintas bitininkas susidraugauja su generalgubernatoriaus raštinės viršininku A. Charuzinu, kuriam buvo pavesta išnagrinėti lietuvių argumentaciją spaudos gražinimo klausimu. Vietiniai rusai - valdininkai ir mokytojai - siuntė laiškus generalgubernatoriui, kuriuose įrodinėjo, jog lietuviškos spaudos nereikia. Panašios nuomonės laikėsi ir Vilniaus vyskupas Ropas. J. Ambraziejui teko parodyti didelę išmonę ir diplomatinis sugebėjimus, kad paneigtų lietuviybės priešų prasimanymus dėl lietuvių spaudos gražinimo netikslingumo. A. Charuzinas su J. Ambraziejaus pateiktais argumentais sutiko ir perdavė siūlymus Vilniaus, Kauno ir Gardinogeneralgubernatoriui kunigaikščiui P. Sviatopolkui-Mirskiui. Šis, matydamas, kad ir drastiškiausiom priemonėm neįmanoma sustabdyti lietuviškos spaudos plitimo, siūlė carui panaikinti spaudos draudimą ir tuo padaryti malonę tautai, kuri juk vis tiek išnyksianti. Carui jis rašė: "Lietuviai neturi nei istoriškos, nei kultūrinės praeities. Taigi ateitis šios tautos, kuri nėra didelė, kuri priklauso mūsų viešpatystei yra nulemta: ištirpti Maskolijos gyventojų minioj. Lietuvių likimas istorijos nutartas, kaip ir likimas estų, latvių ir kitų tautų, nesutvėrusių kultūriškos pareigos".⁸ 1904 metais spaudos draudimas buvo panaikintas.

J. Ambraziejus spaudos gražinimą laikė išimtinai savo nuopelnu. Tačiau kažin ar tai teisinga. Juk spaudos draudimo panaikinimu (tiesa, skirtingais motyvais)

⁸ Varpas, - 1903, - Nr. 4-5, - P. 123.

rūpinosi daugelis kultūros ir visuomenės veikėjų. Prieš lietuvių spaudos draudimą pasisakė žymiausi Europos lyginamosios kalbotyros specialistai, kurie dar XIX a. viduryje nustatė lietuvių kalbos senumą, savaimingumą ir jos svarbą indoeuropiečių kalbų tyrinėjimui. Kai kurie Rusijos mokslininkai (ypač Maskvos universiteto profesoriai F. Fortunatovas, F. Čoršas, O. Mileris) siūlė lietuvių kalbos nep persekioti, netgi jos mokytis ir carinės administracijos valdininkams. Taip lietuviai būtų apsaugoti nuo sulenkėjimo, iš to būtų nauda ir Rusijai, o ne Lenkijos interesams. Lietuviai išprusių nepavirsdami lenkais, švietimą gaudami iš rusų. Mokyklose jie siūlė mokyti lietuviškai, o rusų kalbą padaryti vienu iš svarbiausių mokomųjų dalykų.

XIX a.pab. - XX a.pr. nacionalinio sąjūdžio veikėjai (V. Kudirka, J. Basanavičius, Vaižgantas ir kt.) spaudos grąžinimą laikė svarbia prielaida kultūriniam, ekonominiam ir dvasiniam tautos atgimimui ir suklestėjimui. Taigi yra pagrindo teigti, kad spaudos draudimo panaikinimas - tai daugelio tautos šviesiausių protų bei geros valios žmonių bendrų pastangų vaisius. Kartu nedera sumenkinti ir kiekvieno iš jos gynėjų asmeninio indėlio bei pastangų. Be abejojimo, čia tam tikrą vaidmenį suvaidino ir J. Ambraziejaus užsispyrimas, pasišventimas, jo apsukrumas ir gebėjimas suformuoti reikiamą nuomonę, patraukti savo pusėn tuos, nuo kurių priklausė problemos sprendimas.

Spaudos draudimo panaikinimas paskatino tautinės savimonės augimą, imta ryžtingiau ginti lietuvių kalbos teises bažnyčioje. 1906 m. popiežius Pijus X išleido dekretą, leidžiantį laikyti pridėtines pamaldas vietine kalba, tačiau Vilniaus aukštoji dvasininkija neskubėjo jo vykdyti ir toliau lenkino lietuviuos per bažnyčią. Tam griežtai pasipriešino J. Ambraziejus. Nepaisydamas lenkų kunigų spaudimo, jis laikė pamaldas lietuvių kalba. Lietuvių lenkintojo E. Ropos paskyrimą Vilniaus vyskupu jis laikė neteisingu. 1906 m. savo vardu išleistame katekizme vaikams į klausimą, kokio vyskupo reikia klausyti, jis tiesiai nurodo, kad tokio, kuris pačių lietuvių išrinktas ir popiežiaus patvirtintas. Už šią ereziją, o oficialiai už lietuviško katekizmo išleidimą be dvasiškos cenzūros sutikimo, taip pat veikimą prieš lenkus rinkimuose į Dūmą, 1906 m. gegužės 11 d. vyskupas E. Ropas jį suspendavo: nušalino nuo pareigų Šv. Jono bažnyčioje. O pats J. Ambraziejaus katekizmas vaikams 1907 m. balandžio 2 d. dekretu pateko į uždraustų knygų sąrašą. Tai bene vienintelė tokia lietuviška religinė knyga.

Tačiau tai nepalaužė J. Ambraziejaus valios ir ryžto priešintis lietuvių lenkinimui. Negalėdamas eiti kunigo pareigų, jis organizuoja lietuvių bažnytinį choras. Jo pastangomis ypač pajėgus choras susiburia prie Šv. Mikalojaus bažnyčios. (Beje, čia pirmą kartą pradėtos laikyti pamaldos lietuvių kalba). Chore giedojo ir nemažai būsimų dainininkų. Tarp jų - M. Piaseckaitė-Šlapelienė, vėliau garsi dainininkė. Chorui vadovavo pats J. Ambraziejus, sukūręs žodžius ir muziką keletui tuo metu gan plačiai dainuojamų dainų: "Dieve, kaip ilgai Lietuva varguose", "Ant Dauguvos krantų", "Vai, kur eisit, kur keliausit". Šios dainos skambėjo ir Vilniaus lietuvių vakaruose, kuriuos organizuojant jam uoliai taikino vietiniai inteligentai - D.

Malinauskas, P. Vileišis, P. Matulionis, A. Damaševičius.

1907 m. J. Ambraziejus kartu su dr. J. Basanavičium įkuria "Sąjungą pagražinimui teisių lietuviškajai kalbai Lietuvos bažnyčiose". Šios sąjungos vardu jis rašo peticijas Vilniaus dvasinei valdžiai, per spaudą informuoja visuomenę apie neteisėtus lietuvių kunigų trėmimus į lenkiškas parapijas, gina lietuvių kalbos teises bažnyčioje, tuo užsitraukdamas dar didesnę lenkų neapykantą. Tačiau šios pastangos nenuėjo veltui. Vilniaus kunigų seminarijoje buvo išplėstas lietuvių kalbos dėstyimo kursas, leista įkurti dviklasę lietuvių mokyklą, suteikta daugiau teisių lietuvių kalbai bažnyčiose.

Gan sudėtingi J. Ambraziejaus santykiai buvo ir su Kauno lietuvių katalikų veikėjais. Šie, jo manymu, buvo nepakankamai kovingi, taikstėsi su lenkintojais kunigų seminarijoje, nenoriai gynė tautiškai nusiteikusius kunigus, patekusius dvasinės vadovybės nemalonėn. Vilnių J. Ambraziejus laikė Lietuvos centru, o lietuvybės gaivinimą šiame krašte - svarbiausia savo misija. 1907 m. "Nedėdienio skaitymuose" pasirodė J. Ulickio (Senelys Lietuvys) straipsnis "Kur dabartinis Lietuvos centras: Kaune ar Vilniuje?", kuriame įrodinėjama, kad Lietuvos centras yra Kaunas, o ne Vilnius, kuris esąs grynai lenkiškas miestas.⁹ Tai papiktino J. Ambraziejų. Jis apkaltino straipsnio autorių vienašališkumu, noru įsiteikti Kauno veikėjams. Joteigimu, Vilnius iš seno esąs lietuvių, o ne lenkų miestas. Stengdamasis pagrįsti šią mintį, J. Ambraziejus nurodė, kad soduliuose aplink Vilnių dauguma kalba lietuviškai. Be to, pačiame mieste pamaldžioji liaudis, kuri lanko bažnyčias, - lietuviai. O lenkiškumas Vilniuje ir apie Vilnių yra "varu išlaikomas sulenkėjusios dvasiškijos".¹⁰ Lietuviai jame priverstinai lenkinami ir ypač per bažnyčią, neleidžiant laikyti mišias lietuviškai.

Lietuvybės gaivinimui Vilniaus krašte, kaip svarbiausia savo misijai, jis stengėsi pasitelkti visas priemones ir ypač spaudą. Dar 1905 m. jis pradeda leisti "Lietuvos bitininką", kurį nuo 1906 m. pakeičia dvisavaite "Šviesa" (1906-1908), kurioje bendradarbiavo ir J. Basanavičius. Šiuos leidinius, kuriuos šelpė JAV lietuviai, J. Ambraziejus pavertė savo laikraščiais. Juose jis aktyviai polemizavo su krašto lenkintojais, kėlė aikštėn vyskupo E. Ropo nedorybes, rašė apie tautiškai nusiteikusius kunigų persekiojimus.

Siekdamas suburti po visą Vilniaus kraštą išsiblaškiusius lietuvius, J. Ambraziejus karštai propagavo idėją - susidėjus nupirkti Verkių-Kalvarijos dvarą. Jo vertė buvo 800 tūkst. rublių. J. Ambraziejus vylysė lėšų surinkti: šiam reikalui kiekvienas lietuvis turįs paaukoti po 30 kapeikų. Nupirkus Verkių-Kalvarijos dvarą, jame būtų galima "įrengti teoriškos ir praktiškos mokyklos: ūkio, sodininkystės, bitininkystės, žuvininkystės, kalvystės, sliesiorystės, staliorystės, verpimo, audimo, (...) vienu

⁹ Ulickis J. (Senelys Lietuvys). Kur dabartinis Lietuvos centras: Kaune ar Vilniuje? - Nedėdienio skaitymai. - 1907. - Nr. 48. - P. 19-20.

¹⁰ Ambraziejus J. (Lieknas). Nešnekėk, ko nežinai. - Šviesa. - 1908. - Nr. 12. - P. 7.

žodžiu, mūsų ūkininkų universitetas, nes mūsų tauta yra ūkininkų tauta".¹¹ Be to, vertėtų įrengti lietuviybės muziejų, o norintys galėtų gauti žemės. Šiam projektui paremti jis kreipėsi į visuomenę ir į JAV lietuvius. Nors dvarui pirkti buvo surinkta nemaža pinigų suma (50 tūkst. rb), tačiau didesnės visuomenės paramos ši idėja nesulaukė. JAV lietuviai vis mažiau šelpė ir "Šviesą", daugiau remdami lietuvių švietimo ir kultūros organizacijas. Laikraščio tiražai smuko. 1908 metais "Šviesa" galutinai nustojoėjusi. Jausdamasis įžeistas ir nesuprastas, J. Ambraziejus iš aktyvaus visuomeninio gyvenimo pasitraukė. Vilniaus Odininkų gatvėje (Koževnaja 6, Užupyje) už surinktas Verkių dvarui pirkti lėšas, nupirko namą, kur įsteigė prieglaudą miesto vargšams, čia juos gydė nuo įvairių ligų (daugiausia nuo reumato) paties pagamintais vaistais - medaus ekstraktais. Mirė visų apleistas ir vienišas 1915 m. birželio 27 d.

Pagerbdami lietuvių žs gaivintojo Vilniaus krašte atminimą, laidotuvių sėdalyvavo ir grupė kauniečių - A. Jakštas, M. Reinys, P. Dogelis. Atlaikius mišias Šv. Mikalojaus bažnyčioje, velionis buvo palaidotas Rasų kapinėse.

Vaižgantas nekrologe pastebi, kad, buvęs pačiame tautinio atgimimo centre, J. Ambraziejus staiga kažkodėl pasitraukė iš aktyvios visuomeninės veiklos, ir tai lieka paslaptimi.¹² Šią paslaptį bandė atskieisti L. Gira. Knygelėje "Kovotojas dėl lietuviybės" jis nurodo, kad J. Ambraziejus "kaip kietas suvalkietis negalėjo niekam nusilenkti, jis tegalėjo lūžti".¹³

Be abejo, čia daug lėmė jo ambicingumas ir bėkompromisiškumas. Kartu nedera pamiršti, kad tas bėkompromisiškumas nebuvo tik užgaida ar paikas užsispyrimas. Jis plaukė iš aiškaus to meto Vilniaus krašto lietuvių gyvenimo realių suvokimo, padėjusio susiformuoti J. Ambraziejaus "aktingojo patriotizmo" sampratą, kurios pagrindas buvo lietuvių kalbos teisių gynimas.

J. Ambraziejus gerai suprato ir realiai vertino tą sudėtingą ekonominę, socialinę bei kultūrinę situaciją, kurioje atsidūrė Vilniaus krašto lietuviai XX a. pradžioje. Dauguma jų buvo smulkūs ir bežemiai valstiečiai, ypač priklausę nuo dvarų, kuriuos valdė lenkų ponai. Mieste lietuviai amatininkai ir darbininkai taip pat buvo priklausomi nuo svetimtautės prekybinės ir pramoninės buržuazijos. Todėl ne be pagrindo J. Ambraziejus suširdgėla pastebi, kad "lietuviai savo teritorijoje tėra tiktaišnaudojamasai luomas irišnaudojamas svetimtaučių".¹⁴ Be to, šis ekonominis išnaudojimas buvo artimai susijęs su tautiniu bei kultūriniu tų pačių lietuvių pavergimu. Lenkų dvarininkai į lietuvių valstiečius, kaip ir prieš šimtą metų, židūrėjo kaip į tamsią minią,

¹¹ Visų atyda! Kalvarijos-Verkiai labai lengvai šiandien galėtų tapti lietuvių tautos savybe. - Šviesa. - 1907. - Nr. 7-8. - P. 64.

¹² Vaižgantas. Raštai. - K. 1929. - T. 14. - P. 198-200.

¹³ Gira L. Kovotojas dėl Vilniaus lietuviybės. - V., 1915. - P. 13.

¹⁴ J. Ambraziejus. Keli žodžiai apie tautiškąjį mūsų bruzdėjimą, apie įvairias patinkamas pakeliumi kliūtis ir apie priemones tom kliūtims pašalinti. - Šviesa. - 1908. - Nr. 1-2. - P. 2.

vadino juos chamais.

Tokia viduramžiška ponijos pažiūra į lietuvius neskatino ir kitų Vilniaus krašto lenkų mokyti lietuvių kalbos, ir šie ją viešai niekino.

Lietuvių tautinės šviesuomenės buvo negausu. O ir ta lietuvių inteligentų saujelė, norom ar nenorom pataikavusi lenkų aristokratams ir ponijai, ne visaša drįsdavo atvirai ir viešai pasmerkti tokias savo globėjų pažiūras. Tautinės savimonės stoka, dvasininkijos ir pasaulietinės inteligentijos apsidraudėliškumas ir neryžtingumas sudarė palankias sąlygas kraštui lenkinti. Šį pavojų labai realiai suvokė ir dėl to sielojosi J. Ambraziejus. Jis manė, kad gaivinti tautinę savimonę galima tik per tai, kas jungia, vienija žmones, o tai esanti kalba ir tėvynės meilė.

Kalba yra tautos gyvybingumo pagrindas. Ji ne tik vienija, bet ir įgalina kiekvieną pajusti savo žmogišką vertę, suvokti, kad esi "lygus su kitais žmonėmis savo kalba ir kitomis tautiškomis ypatybėmis". Draudimas vartoti gimtąją kalbą esąs neteisėtas ir niekuo nepagrįstas. "Jeigu yra pripažinta tarp žmonių lygybė, tai turi būti pripažinta ir tarp kalbų lygybė",¹⁵ - teigė J. Ambraziejus. Jis griežtai smerkė lenkų dvarponių pastangas, prisidengus Rytų Lietuvos gyventojų lietuvių "kultūrinimo ir švietimo" šokiui, poionizuoti lietuvius, kad būtų lengviau "atplėšti šį kraštą nuo Lietuvos ar politiškai ir ekonomiškai sugaivinti jį į vieną krūvą su Lenkija".¹⁶ Todėl nenuostabu, kad jis taip karštai gynė lietuvių kalbos teises bažnyčioje, kvietė inteligentus nesidrovėti ją vartoti viešajame gyvenime, rūpinosi lietuviškų mokyklų reikalais.

Antras (ne mažiau svarbus) žmones jungiantis praeis, pasak J. Ambraziejaus, esanti tėvynės meilė. "Nėra taip mažos šalies, kuri neturėtų kuo pasigirti: ji turi kunigaikščius, kurie pakėlė jos galybę, turi istoriskus atsitikimus, geras įstaigas, turtingus miestus, kokį nors gerą, guodonės vertą, žmonių įprotį, - rašė jis. - Argi to neužtenka, kad kiekvienas jaustų sidaugiaus mylįs savo prigimtą kalbą, šalį, savo miestą arba savo kaimą, negu kitas šalis".¹⁷

Savo ruožtu tėvynės meilė įpareigoja krikščioniškai mylėti tuos, kurie krašte gyvena. Tačiau ši meilė neturėtų būti visiems vienoda. "Mes privalome kiekviename savo tautietyje (lietuvyje) matyti savo brolių ir seserį, o kiekvienas kitatautyje (ne lietuvyje) - tiktai mūsų kaimyną, mūsų artimą", - teigė J. Ambraziejus. Čia jis darė išvadą, kad "mes, lietuviai, turime rūpintis savo Tėvynės Lietuvos reikalais (...) pirmiausia brolių lietuvių privalome varge sušelpiti, o paskui nešti pašalpa kitiems svetimtaučiams".¹⁸

Dėl tokios pažiūros lenkų spaudoje jis buvo kaltinamas "lietuviškuoju nacionalizmu". Atsakydamas į šį kaltinimą, J. Ambraziejus nurodė, kad toks "lietuviškas

¹⁵ Ten pat. - P.5.

¹⁶ Ten pat. - P.6.

¹⁷ Tėvynės meilė. - Šviesa. - 1906. - Nr.1 - P.15.

¹⁸ Ten pat. - P.15

nacionalizmas (...) nėra tai stengimas viešpatauti ant kitų tautų, o tik tai noras susilyginti su kitais¹⁹ tiek ekonomine, tiek kultūrine padėtimi. O tam vien kalbų ir gražių svajonių neužtenka. J. Ambraziejus rašė: "Nemyli savo tėvynės visitie, kurie tinginiauja, rūpinasi kitų šalių ir tautų reikalais, kurie būdami lietuviais aukščiau už Lietuvą stato Lenkijos gerovę ir laimę; dar labiau skriaudžia tėvynę visoki svajotojai, kuriems po galvą laksto mintys apie viso pasaulio beturtėlių susivienijimą ir apie neįvykdomą darbininkų viešpatavimą ir lygybę, o savo tėvynę visai pamiršta".²⁰ Iš čia jis darė išvadą, kad tėvynę reikia mylėti darbais, daryti visa, kas gali pasitarnauti jos ir tautiečių gerovei.

Geriausias tėvynės meilės įrodymas - protingai organizuota "gaspadorystė". Tik ji galinti išvesti lietuvį iš skurdo, o būdamas ekonomiškai pajėgus, jis galės išmokslinti savo vaikus, aktyviau pasipriešinti lenkinimui. Todėl siekdamas pralaužti lietuvių valstietį, suteikti jam daugiau reikalingų ūkinių žinių, igalinančių produktyviau šeiminkauti, J. Ambraziejus "Lietuvos bitininke" ir "Šviesoje" nuolat skelbė straipsnius Žemės ūkio klausimais.

Čia reikia pastebėti, kad patarimai ūkininkams buvo teikiami jau "Aušroje" ir "Varpe". Bet toli gražu ne taip kvalifikuotai ir įtaigiai, kaip tai darė J. Ambraziejus. Jis buvo geras Žemės ūkio žinovas, bitinininkas. Dar 1897 m. Tilžėje išleido knygą "Vištos ir jų auginimas", 1908 m. pasirodė jo "Knygelė apie pažangią bitininkystę". "Lietuvos bitininkas" buvo pirmas iliustruotas katalikų laikraštis, kuriame tiek daug vietos buvo skiriama Žemės ūkio reikalams. Straipsnius rašė daugiausia pats J. Ambraziejus.

Jo susidomėjimas Žemės ūkiu nebuvo atsitiktinis, o veikiau sąlygotas gyvenimo aplinkybių. 1906 m. Varšuvoje pradėdamas leisti "Rolnik Litewski" - iliustruotas savaitraštis, skirtas Lietuvos sulenkėjusiems valstiečiams. Jame pateikiama žinių apie pažangias ūkininkavimo naujoves. Tais pačiais metais Vilniaus krašto lenkai ūkininkai, užsimoję sustabdyti lietuvių tautinį atgimimą, turėti didesnės įtakos lietuvių valstiečiams, pradėjo steigti ūkininkų kuopeles. Joms vadovauti dažniausiai buvo skiriami menkai kompetentingi žmonės, tačiau uelūs lenkininkai. J. Ambraziejus suprato, kad per šias kuopeles ir toliau vyko lietuvių lenkinimas, todėl ragino jį nestoti. Kvalifikuotus patarimus įvairiais Žemės ūkio klausimais lietuvių ūkininkams jis bando pats teikti "Lietuvos bitininke". Šitai jis stengėsi būti lietuviams ne tik dvasiniu, bet ir ūkiniu patarėju jų kasdienio gyvenimo reikaluose.

J. Ambraziejus gerai suvokė valstiečio ūkinį konservatizmą. To konservatizmo pamatas - tradicinė galvosena, besireiškianti ištikimybe tėvų papročiams. Iš jos ir kilo pasipriešinimas naujovėms. Valstiečiai nepatikliai žiūrėjo į naujų kultūrų auginimą, mineralinių trąšų naudojimą ir pan. Šitokią nuostatą palaikė lietuvių sėslumas, jų ūkio uždarumas, klivimasis tik savo sveiku protu, savo patirtimi, įprastiniais

¹⁹ Ambraziejus J. Keli žodžiai apie tautiškąjį mūsų bruzdėjimą, apie įvairias patinkamas pakeliui kliūtis..., P.2.

²⁰ Tėvynės meilė. - Šviesa. - 1906. - Nr.4. - P.59.

darbo įrankiais. Tas konservatizmas padėjo tautai išlikti, atsispirti išstisus šimtmečius trukusiai polonizacijos ir rusifikacijos politikai ir ideologijai. Tačiau XX a. pradžioje to jau nepakako. Į valstiečių ūkinį konservatizmą J. Ambraziejus žiūrėjo su pagarbą. Kartu jis kantriai ir detalai aiškino, kokią naudą gali duoti įvairesnis ir naujoviškesnis ūkininkavimas. Todėl visi jo patarimai valstiečiams buvo perdėm utilitariniai. Jų tikslas - padėti jiems išgyventi, išsaugoti žemę ir sustiprinti ūkį, nesitikint pagalbos iš kitur.

Ypač daug dėmesio J. Ambraziejus skyrė racionaliam žemės naudojimui. Kadangi valstiečių sklypai nedideli, itin svarbu tinkamai panaudoti žemę. Jo manymu, ūkyje dera įveisti sodą, čačią sodybą apželdinti, o prie jos įsirengti tvenkinius, kuriuose būtų galima auginti žuvis (karpjus). Patenkinus savoporeikius, dalį jų būtų galima parduoti ir taip gauti papildomai lėšų.²¹ Kitas ne mažiau svarbus pajamų šaltinis - bitininkystė²², kurią lietuviai primiršę. O medus labai praverčias ūkyje, iš jo gaminami vaistai, taip pat naudingas sveikatai midus. J. Ambraziejus detalčiai supažindina sumidaus gaminimo technologija, tikėdamasis, kad tai sumažins plintantį šilpių pirtinių gėrimų vartojimą. Be to, nereikės pirkti gėrimų iš spekuliantų.²³

Ragino jis valstiečius taip pat daugiau auginti daržovių, vaiskrūmių, nevengti ir retesnių augalų. Ypač propagavo kukurūzų auginimą, pabrėždamas jų plataus panaudojimo galimybes. "Iš miltų kukurūzų verda skanią košę, dar skanesnę kepa duoną, - rašė J. Ambraziejus. - Nuo jų kiaušės labai tunka, o vištos, kalakutai, anys ir žąsys gerai deda kiaušinius, ir galvijai gerai juos ėda".²⁴ Norintiems auginti kukurūzus siūlėsi atsiųsti jų sėklų. Aiškino jis ūkininkams, kaip prižiūrėti pievas, kaip ir kokias žoles sėti, kad gautų gerą derlių, kaip ir kokius naminius gyvulius bei paukščius auginti, ir netgi kokius vaistinius augalus veisti, kuriais galima pačiam gydytis. Šie praktiniai patarimai buvo svarbi paspirtis lietuvių valstiečiams.

J. Ambraziejus, kaip ir kiti XIX a. pab. - XX a. pr. nacionalinio sąjūdžio veikėjai, ypač varpininkai, be abejojimo buvo paveiktas moderniosios filosofijos srovės - pozityvizmo. Lietuvių konservatyvume jis išvėlgė būdą išsaugoti tautos papročius, tradicijas, gyvenimą ir taip išlikti, atsispirti svetimtaučių įtakai. Kartu tautos gyvybingumą jis suvokė ir naujais aspektais: tai tautos išprusimas, ekonomikos išvystymas,ėjimas pažangos keliu. J. Ambraziejus tikėjo, kad ūkiškai stipri ir civilizuota Lietuva įgysianti ir politinę galią, ekonomiškai, doroviškai ir dvasiškai pranoksianti savo engėjus. Pranašumas prieš engėjus būsiąs lemiamas veiksnys siekiant nepriklausomybės. Nepriklausomos Lietuvos sukūrimo garantas - tautiškai

²¹ Apie žuvininkystę. - Lietuvos bitininkas. - 1905. - Nr.1. - P.15-16.

²² Apie bitininkystę. - Lietuvos bitininkas. - 1905. - Nr.2. - P.17-20, Nr.3. - P.49-50.

²³ Apie midų. - Lietuvos bitininkas. - 1905. - Nr.1. - P.13-14.

²⁴ Ambraziejus J. Apie kukurūzų arba turkų kviečių auginimą ir jų naudą. - Lietuvos bitininkas. - 1906. - Nr.1. - P.11-12.

---

susipratęs, energingas ir sumanus lietuvių Okininkas, kuris meilę tėvynei reiškia ne žodžiais, bet konkrečiais darbais, tarnavimu tautiečių gerovei.

Taigi, propaguodamas aktyvaus patriotizmo idėją, J. Ambraziejus telkė Vilniaus krašto lietuvius, mokė juos neprarasti orumo, neišsižadėti tėvų kalbos ir žemės, savo praeities istorijos. Kartu jis parodė ir kelią, kuriuo einant galima aktyviai pasipriešinti lenkinimui. O svarbiausia - išsaugoti tautiškumą. Būtent šito labiausiai ir siekė J. Ambraziejus, žadindamas Vilniaus krašto lietuvių tautinę savimonę.